

**KUTOKA LUGHA KIENZO¹ HADI LUGHA YA ISIMU:
MATATIZO YANAYOTINGA KISWAHILI KAMA LUGHA YA
KUFUNZIA ISIMU VYUONI VIKUU NCHINI KENYA²**

P. MBATHA MATHOOKO

Ikisiri

Makala hii inachunguza hali ya somo la isimu ya lugha linalofundishwa katika nyingi ya idara za Kiswahili vyuoni vikuu nchini Kenya. Inaangazia matatizo yanayotinga kufana kwa somo hili. Inahitimiza kwa kupendekeza kwamba iwapo matokeo mazuri yatapatikana na wanafunzi wa somo hili, yafaa matatizo yanayokwamiza somo hili yatatuliwe, hasa kwa upande wa usawazishaji wa istilahi, tafsiri, uzito wa kozi na mengineyo. Makala hii inapendekeza kuwa ni muhimu kila chuo kikuu kiunde kamati ya kuchunguza jambo hili.

1. Utangulizi

Kufikia sasa, Kenya ina vyuo vikuu angalau sita. Hivi ni Nairobi, Kenyatta, Egerton, Moi, Maseno na Chuo cha Ukulima na teknolojia cha Jomo Kenyatta. Vyuo hivi vikuu vina vyuo vidogo vishiriki. Isipokuwa katika chuo kikuu cha Jomo Kenyatta, Lugha ya Kiswahili hufundishwa katika vyuo hivi vingine vyote pamoja na vyuo vishiriki.

Idara ya isimu na lugha ilianzishwa katika chuo kikuu cha Nairobi mnamo mwaka 1969. Baadaye, vyuo vikuu vya Kenyatta na Egerton vilianzisha idara za Kiswahili ambapo lugha na isimu hufundishwa. Chuo kikuu cha Moi kilipoanzishwa mwaka wa 1987, kilianza kufundisha Kiswahili mara moja. Katika ripoti ya Mackay iliyopendekeza kuanzishwa kwa chuo kikuu cha pili, ripoti hii ilipendekeza kwamba Kiswahili kifundishwe katika chuo chote kwa wanafunzi wote. Si ajabu kwamba wanafunzi wa mwanzo 1990/91 wote walifundishwa Kiswahili. Licha ya kufundisha Kiswahili, lugha za Kiafrika hugusiwa kwa kiasi kufanikisha mafunzo ya isimu. Pamoja na kufundisha lugha ya Kiswahili, chuo kikuu cha Maseno kilianza idara inayojisimamia ya lugha za Kiafrika. Lugha zinazofundishwa ni pamoja na Ekegusii, Kalenjin, Luluyia na Dholuo. Katika vyuo hivi vyote Kiswahili hufundishwa katika viwango vya digrii ya kwanza (Bachelors), masomo ya uzamili (Masters) na masomo ya uzamifu (Ph.D).

¹Kiswahili kimefikia kiwango cha kuwa lugha kienzo yaani lugha ambayo inaweza kujizungumzia na pia kuzungumzia na kuelezea lugha zingine.

²Makala haya yaliwasilishwa katika Kongamano la Kimataifa la Kiswahili, Fort Jesus, Mombasa, Oktoba 3-6, 2000.

Somo la isimu na lugha ya Kiswahili limeathiriwa na ufunzaji wa masomo mengine. Hii ni kwa sababu idara zingine za isimu katika baadhi ya vyuo hivi ndizo kwa sasa zinazozishughulikia isimu ya Kiingereza, Kiarabu, Kijerumani n.k. (k.m. Chuo Kikuu cha Nairobi). Hadi kufikia mwaka wa 1985, chuo kikuu cha Kenyatta kilikuwa na idara ya isimu na lugha ambayo ilishughulikia Kiswahili, Isimu, Kiingereza na Kifaransa. Baadaye zilitenganishwa na kwa sasa kuna idara ya Kiswahili na lugha za Kiafrika, Kiingereza na lugha za Kigeni (Kifaransa na Kijerumani). Vyuo vikuu vya Moi na Maseno vina idara ya Kiswahili (lugha, fasihi, isimu). Chuo cha Egerton na chuo chake kidogo cha Laikipia hufundisha lugha, isimu na fasihi (Literature) katika idara moja. Katika karibu vyuo hivi vyote, isimu ya Kiswahili ilifundishwa kwa Kiingereza (pengine isipokuwa Moi na Maseno). Mpangilio huu wa kozi kwa kiasi umeiweka isimu kwa Kiswahili pembeni

2. Matatizo yanayokabili somo la isimu kwa Kiswahili

Akilalamikia juu ya mafunzo ya Kiswahili kwa ujumla katika chuo kikuu cha Nairobi, Kitsao (1978:74) anaeleza kwamba:

“Hatuna vipindi vya mafunzo ya Kiswahili kwa sababu twachukulia kuwa wale wanaotujia kwa masomo ya Kiswahili huko chuo kikuu watakuwa tayari wameshapata msingi wa kutosha wa lugha hii kwenye mafunzo yao kabla ya kuingia chuo kikuu hivyo kwamba kuwafundisha Kiswahili kiualimu darasani itakuwa kuwapotezea wakati wao kwa mambo wanayoyajua.”

Asilimia kubwa ya wanafunzi wa lugha ya Kiswahili vyuoni hawafanyi vizuri katika somo la isimu tukilinganisha na masomo mengine yanayofundishwa na idara zetu za Kiswahili na lugha za Kiafrika. Karatasi hili litajaribu kujadili baadhi ya matatizo yanayotinga kufana kwa somo la isimu likilinganishwa na kozi zile zingine zinazofundishwa na idara za Kiswahili. Kwanza kabisa ni muhimu tutaje kwa kijumla baadhi ya kozi zinazofundishwa na idara mbali mbali za Kiswahili katika vyuo mbali mbali:

Mwaka 1

Historia ya Kiswahili

Mbinu za mawasiliano katika Kiswahili

Lugha nchini Kenya

Fasihi simulizi katika Kiswahili

Mwaka 2

*Kozi ya isimu (sehemu 1)*³

Nadharia za uchanganuzi wa fasihi

Riwaya ya kisasa ya Kiswahili

Tafsiri na ukalimani (sehemu 1)

³ Kozi za isimu na lugha zimeonyeshwa kwa italiki

Mwaka 3*Kozi ya isimu (sehemu 2)**Muundo wa Kiswahili (sehemu 1)**Isimu-jamii**Isimu-saikolojia**Isimu historia-linganishi*

Tamthilia ya kisasa ya Kiswahili

Ujifunzaji wa lugha ya pili

Riwaya za kutafsiriwa katika Kiswahili

Mbinu za uandishi katika Kiswahili

Somo la Lahaja

Mwaka 4*Kozi ya isimu (sehemu 3)**Muundo wa Kiswahili (sehemu 2)**Fonetiki na fonolojia**Semantiki*

Ushairi wa kisasa wa Kiswahili

Maandishi ya kale ya Kiswahili

Tamthilia za kutafsiriwa katika Kiswahili

Lugha, utamaduni na ethnografia

Drama na uigizaji

Orthografia na lexikografia

Fasihi ya watoto

Tafsiri na ukalimani (sehemu 2)

Baadhi ya kozi hizi ni za lazima ilhali zingine ni za hiari. Ukichunguza kozi hizi kwa undani, utaona kwamba kozi za uchanganuzi wa lugha ni chache mno (zimeonyeshwa kwa italiki) dhidi ya kozi zinazolenga ufundishaji wa Fasihi na vipengele vingine. Isitoshe, kozi za kutoa misingi ya Nadharia za uchanganuzi wa lugha hazionekani kwamba zinatiliwa mkazo. Ukitazama kwa makini pia utagundua kwamba kuna kozi inayoshughulikia Nadharia za Fasihi. Kozi zinazotolewa kwa sasa ambazo zinalenga isimu ya Kiswahili na uchanganuzi wa lugha ya Kiswahili moja kwa moja ni chache na zafaa kupanuliwa na kuchunguzwa upya.

Kwa ujumla, tukilinganisha matokeo ya wanafunzi katika jumla ya kozi hizi katika vyuo mbali mbali, tutaona ya kwamba matokeo ya wanafunzi katika kozi za isimu hayafurahishi.

Yanayolalamikiwa na karatasi hili si mageni kwani yalitajwa hapo awali na Crispus Sultani (1976:35):

“mafunzo mengi yanayohusika na sayansi ya lugha huwa magumu kwao (yaani wanafunzi- msisitizo wangu) hasa wanapofunzwa na waalimu wanaosema lugha gumu isiyofahamika”

Lugha hii gumu inayolalamikiwa hapa kwa maoni yangu ni matumizi tofauti ya istilahi. Si ajabu kwamba mielekeo na mafikira haya mabovu yamechafua na kuathiri wanafunzi wengi. Inadhihirika wazi kwamba wanafunzi wengi wana mielekeo mibaya dhidi ya kozi za isimu ya Kiswahili.

Shida kubwa inayokabili somo la isimu kwa Kiswahili ni utata na wingi wa istilahi. Kwa mujibu wa Buliba (1998), waalimu katika vyuo vikuu mbalimbali hutumia istilahi zinazotofautiana kuzungumzia dhana moja. Isitoshe walimu katika chuo kimoja huenda wakatumia istilahi tofauti kurejelea dhana ile ile. Licha ya hayo, vitabu vinavyoshughulikia somo la isimu na lugha ya Kiswahili hutumia istilahi zinazokanganya. Fauka ya hayo, waandishi tofauti kutoka Kenya na Tanzania hutumia istilahi tofauti (kwa mfano tazama kazi za Nkwera, Mdee, Kapinga, Mbaabu, Mgullu na wengine). Pia ni ajabu kwamba, hata *Kamusi Sanifu ya Isimu na Lugha* (1992) iliyochapishwa na TUKI⁴, hupendekeza istilahi zaidi ya moja kwa baadhi ya dhana. Baadhi ya dhana ambazo zina istilahi zaidi ya moja ni kama hizi;

nauni / nomino / jina

vokali / irabu

mchoro matawi / kielelezo tungo

ving'ong'o / nasali (nazali) / vipua

kituo / kipasuo

sauti / fonimu

mifanyiko / michakato

semantiki / semanzia

kiwakilishi / kbadala / pronomino / pronauni

muundo / umbo

mzawa wa lugha / mzungumzaji asilia wa lugha

kirai/kikundi/kifungu

Orodha hii ya istilahi afadhali / tofauti inaweza kupanuliwa kwani ni kubwa ajabu. Tatizo hili la istilahi linazua wasiwasi na vurugu nyingi kati ya wanafunzi ambao wanakanganywa na wingi wa istilahi na kuhitilafiana kwake. Hali hii imezua hisia na mielekeo mibaya dhidi ya kozi za isimu huku wanafunzi wakiishilia kuziogopa na wengine bila shaka kuzichukia. Matokeo yake ama ni kufeli au kuponea chupu chupu katika mitihani.

⁴ Inasimamia Taasisi Ya Uchunguzi wa Kiswahili

Dhana nyingi za kiisimu hutokana na tafsiri ya Kiingereza. Wahadhiri vyuoni kwa juhudi zao za kibinafsi hujibidiisha kuzitafsiri na kuzitolea maelezo mwafaka. Tafsiri hizi mara nyingi huenda hazifikii kile kiwango kamili cha kuzielezea dhana zile kwa uwazi na ukamilifu. Jambo hili linatokana na ukosefu wa kupata tafsiri inayolenga hapo ndipo. Kwa kawaida, ni vigumu kuzielewa na kuzifasiri kazi za Chomsky kwa Kiingereza, inakuwa vigumu zaidi zikitafsiriwa. Hivyo zinaishilia kuwa na ugumu wa kutoa maelezo kupitia tafsiri za dhana nyingi za kiisimu. Zaidi ya hayo, makisio huenda yakatumiwa katika juhudi za kufikia zile tafsiri kamili au tafsiri zinazoridhisha. Jambo hili linawalemea wanafunzi pamoja na waalimu. Isitoshe, kwa mujibu wa Onyango (1998:5) pana haja ya kupanua kozi za Kiswahili ili “ziende sambamba na nadharia za kisasa katika viwango mbali mbali vya lugha (fonolojia, mofolojia, sintaksia na semantiki) na pia fasihi. Hivi sasa kozi inayohusu sintaksia, kwa mfano, haiwezi kufunzwa kikamilifu pasipo kuzingatia nadharia za Chomsky lakini ukweli ni kwamba walimu wengi wa Kiswahili hujaribu kuziepuka kwa sababu moja au nyingine”.

Makala na maandishi mengine yanayoshughulikia isimu kwa Kiswahili ni nadra kupatikana kwa lugha ya Kiswahili. Uhaba huu unagandamiza kufana kwa isimu kwa Kiswahili vyuoni. Kutokana na utafiti wetu, mengi ya makala na kazi nyingi zilizochapishwa kwa kiasi kikubwa hushughulikia mada za kifasihi na sio isimu kwa Kiswahili. Inastaajabisha kutaja kwamba hadi kufikia mwaka wa 1976, TUKI haikuwa na sehemu ya isimu kwa Kiswahili katika jarida lake *Mulika*. Majarida mengine yanayojishughulisha na kutoa makala za isimu ya Kiswahili kwa sasa ni kama *Kiswahili, Kioo cha Lugha* na mengineyo.⁵ Majarida haya yaliyotajwa hapa juu huchapishwa na Watanzania. Hali ilivyo Kenya kwa sasa haitajiki kwani si majarida mengi yanayoshughulikia isimu kwa Kiswahili: Pengine *Baragumu* la Chuo cha Maseno linalojishughulisha na fasihi na isimu. Hata hivyo, hivi karibuni kitivo cha sanaa cha Chuo kikuu cha Kenyatta kimeanza kuchapisha jarida litwalo *Chemchemi* ambalo linashughulikia masomo ya kisanaa, Kiswahili kikiwemo. Kwa ujumla, uchache wa toleo nyingi za isimu upo kwa sababu ya kisingizio kwamba huenda vitabu, majarida na maandishi mengineyo yasipate soko! Wakati uliotengewa kufundishia isimu katika baadhi ya idara za Kiswahili hauridhishi tukitilia maanani uzito na ugumu wa kozi zenyewe. Hii ni kwa sababu katika karibu vyuo vyote humu nchini, isimu hufunzwa sambamba na ama kozi za fasihi, kozi za nadharia na kozi za sarufi n.k. Isitoshe, idara nyingi za Kiswahili hushughulikia lugha zingine za Kiafrika pia. Hivi ni kusema kwamba kila mwaka pana kozi za fasihi na kozi za isimu. Muda uliotengewa kozi za isimu ni mchache mno tukilinganisha na upana wa nyanja tofauti tofauti za isimu k.m. fonetiki, fonolojia, mofolojia, sintaksia, semantiki na pragmatiki. Nadharia mbali mbali huzuka kila mara na huenda zisipitiwe kwa sababu ya ukosefu wa wakati. Isitoshe, pana haja ya kutayarisha wanafunzi vilivyo na kuwapatia msingi dhabiti wa kuweza kupambana na kozi za isimu. Idara nyingi za Kiingereza hufundisha isimu lakini

⁵ Kuna majarida mengine yanayochapisha maswala kuhusu lugha ya Kiswahili k.m. *Swahili Forum*.

somo la fasihi (Literature) hufundishwa na idara ya Fasihi (Literature). Mbona isiwe hivi kwa upande wa Kiswahili ili lugha hii yetu tunayotaribu kuendeleza ishughulikiwe vya kutosha? Inaonekana wazi kwamba Kiingereza hupewa nafasi nzuri zaidi ya kunawiri na kupanda hadhi. Jambo hili hutokea katika karibu vyuo vyote humu nchini.

Kwa muda wa miaka mingi, isimu ya Kiswahili na lugha za Kiafrika ilifundishwa kwa lugha ya Kiingereza, jambo ambalo lilizonga kule kunawiri kwa kozi hizi. Hali hii bado ipo katika baadhi ya vyuo ambapo kozi zingine hufundishwa kwa Kiingereza. Isitoshe, lugha inayotumiwa hutegemea kiwango cha wanafunzi hivi kwamba huenda mafunzo ya shahada ya kwanza na ya pili yasitolewe kwa lugha ya Kiswahili. Hata hivyo, hivi karibuni vyuo vingi vimejaribu kufunza kwa Kiswahili. Msingi huu mbaya wa kufunza kwa Kiingereza ulikuwa umeota mizizi hivi kwamba wengi wa wahadhiri vyaoni waliendelea kufundisha kwa Kiingereza au kwa lugha zote mbili. Jambo hili linalalamikiwa na Kitsao (1978:75) kuhusu chuo cha Nairobi anaposema hivi; “.....ufundishaji wa historia ya Kiswahili katika idara ya lugha, mawasiliano yamekuwa yakifanywa kwa Kiingereza mara nyingi.....Sera ya idara ilipendekeza kozi za Kiswahili zifundishwe kwa Kiswahili lakini ilitegemea mwalimu ni nani”

Wengine walitoa maelezo kwa Kiswahili na kutoa tafsiri au ufafanuzi zaidi kwa Kiingereza. Licha ya ufunzaji, mitihani mingi ilitungwa na kutolewa kwa Kiingereza au kwa lugha zote mbili. Jambo hili liliwahangaisha wanafunzi. Wakati mwingine hawakujua watarajie nini! Hadi kufikia sasa, kozi zingine za isimu hufundishwa kwa Kiingereza katika baadhi ya vyuo.

Kwa upande wa utafiti, ni dhahiri kwamba isimu kwa Kiswahili na ya Kiswahili haitiliwi mkazo sana. Haya yanadhihirika katika kazi za wanafunzi wa shahada za uzamili na uzamifu. Nyingi ya kazi katika viwango hivi hulenga kozi za Fasihi. Kwa mujibu wa Musau na Ngugi (1997), ni kazi chache tu zinazoshughulikia isimu ya Kiswahili (asilimia 40%). Katika makala hii watafiti hawa wanadai kwamba pengine uchache wa kazi za isimu unatokana na ukosefu wa msingi bora /dhabiti wa kuweza kuzimudu mada za kiisimu kwani tajriba ya wanafunzi ni finyu. Kwa mujibu wa makala haya, kati ya kazi zinazounda asilimia hii ya 40%, nyingi hutalii mambo ya kisarufi, matumizi ya lugha, isimu jamii, ujifunzaji wa lugha ya pili na lahaja. Asilimia 17% ya kazi hizi ni linganishi hivi kwamba vipengele vya lugha ya Kiswahili vinalinganishwa na lugha nyingine ya Kenya (mara nyingi lugha hii huwa ni lugha ya kwanza ya mtafiti, tazama Musau na Ngugi, (1997) kwa maelezo zaidi). Makala hii kwa ujumla inalalamika kwamba kwa kiasi kikubwa utafiti juu ya lugha ya Kiswahili na hasa isimu ya Kiswahili hauridhishi. Hii ni kwa sababu kazi nyingi ni za kifasihi.

King’ei (2000) anaeleza kwamba kazi nyingi za utafiti za digrii ya uzamili zimeandikwa kwa Kiingereza. Anasikitika kuwa katika historia ya usomi ya Kenya hadi kufikia sasa ni kazi mbili tu za uzamifu ambazo zimeandikwa kwa Kiswahili. Kwa maoni yetu yafaa utafiti unaolenga isimu ya Kiswahili na unaotumia lugha ya Kiswahili utiwe maanani.

3. Mapendekezo

Kusawazishwa na kusanifishwa kwa istilahi katika viwango vyote vya ufundishaji kutasaidia sana kuimarisha kozi za isimu kwa Kiswahili vyuoni. Kusawazishwa huku kutashirikisha istilahi zinazotumiwa katika mihadhara na wahadhiri mbalimbali na katika maandishi (makala, vitabu n.k). Wahadhiri wa vyuo tofauti wanapaswa kuafikiana juu ya matumizi ya istilahi. Isitoshe, wahadhiri wa chuo kimoja wanahitajika kutumia istilahi kwa uwiano mkubwa mno. Matumizi tofauti ya istilahi hayapaswi kujitokeza iwapo wahadhiri mbali mbali wanafundisha viwango tofauti vya isimu au vikundi tofauti vya wanafunzi. Hivi ni kumaanisha kwamba pana haja ya kuunda kamati za vyuo binafsi kushughulikia jambo hili na vile vile kamati ya vyuo vyote. Kiwango hiki kikishafikiwa basi twaomba ushirikiano kati ya wapenzi wa Kiswahili katika eneo la Afrika mashariki ili kusawazisha istilahi za kiisimu. Serikali ya Kenya pia itasaidia sana iwapo itaitikia mwito wa wasomi kuanzisha Taasisi ya uchunguzi wa Kiswahili hapa nchini. Ni muhimu kudokezea kwamba pendekezo la kuanzisha baraza la lugha nchini ni jambo mwafaka.

Waandishi, watafiti na wachapishaji kwa ujumla wanapaswa kutilia maanani maandishi ya kazi za kiisimu. Wanafunzi watanufaika sana kutokana na kazi hizi na ule 'mzigo' wa kufahamu mambo ya kiisimu utarahisishwa. Hii ni kwa sababu wanafunzi watajosomea mambo haya moja kwa moja kwa lugha ya Kiswahili na sio kujisaga kuzifasiri dhana tofauti kwa Kiingereza kisha kuzitolea tafsiri kwa Kiswahili. Kufikia sasa kazi zinazopatikana ni chache mno.

Chambilecho Onyango (1998:5), yapaswa upeo wa kozi sio tu za isimu bali pia kozi zote zinazotolewa na idara za Kiswahili kwa ujumla kupanuliwa kufikia viwango vya mahitaji ya soko huru ya Kenya. Isimu kwa Kiswahili isichukuliwe tu kama uchanganuzi wa lugha bali pia itazamwe katika uhusiano wake na mawanda mengine ya maisha halisi k.m. uhusiano wa isimu na; mwanafunzi na mwalimu, uandishi wa magazeti, vitabu na majarida, utangazaji na utoaji wa habari, matangazo ya biashara, uchukuzi na mawasilino, uchumi, uwekaji pesa na rasilmali, tafsiri na mawasiliano n.k. Isimu yapaswa kuangaliwa kwa jinsi ambavyo inaangazia mawanda haya yote.

Nadharia mbalimbali za isimu zapaswa kufundishwa kwa ukamilifu. Kwa maoni yetu wanafunzi huhisi ugumu katika somo la isimu kwa sababu hawapewi misingi madhubuti ya kuzifasiri na kuzing'amua nadharia tofauti. Tunapendekeza kozi ya kushughulikia nadharia za kiisimu ianze kufundishwa. Kozi hii inaweza kuitwa *Nadharia za uchanganuzi wa Isimu*, au *Nadharia za Isimu*. Kozi hii itashughulikia mawanda yote ya isimu lugha, isimu historia linganishi na isimu jamii n.k. Kozi kama hii itaweza kuangazia kwa undani zaidi misingi ya nadharia mbali mbali, waasisi wa nadharia hizi, kiini cha nadharia, utafiti na maendeleo katika nadharia mbali mbali na umuhimu wake katika uchanganuzi wa lugha za Kiafrika hasa Kiswahili.

Katika kufanikisha Kiswahili kwa ujumla, tunapendekeza isimu kwa Kiswahili ipewe muda wa kutosha na nafasi ya kukua kama isimu ya Kiingereza. Itafaa zaidi iwapo kila chuo kitatenganisha Idara ya Kiswahili na fasihi ya Kiswahili kama ilivyo Kiingereza na Literature.

Kuhusu sera ya lugha ya kufunzia kozi za isimu ya Kiswahili, kila chuo chapaswa kutoa sera kamili. Isiwe kwamba kozi zingine k.m isimu- saikolojia (*psycholinguistics*), isimu historia- linganishi (*historical and comparative linguistics*) na pragmatiki (*pragmatics*) zinafundishwa kwa Kiingereza. Uamuzi mkali utolewe kuhusu jambo hili. Madai kwamba kozi hizi hazifasiriki kwa Kiswahili yafaa yatupiliwa mbali. Hata hivyo ni vizuri ifahamike kwamba vyuo vingi vinajibidiisha kutekeleza haya- yaani kutoa mafunzo yote yanayohusiana na Kiswahili kwa Kiswahili.

Yafaa zaidi iwapo mitihani ya isimu kwa Kiswahili itahusisha zaidi uchanganuzi wa data. Data hii inaweza kutokana na lahaja mbalimbali za Kiswahili na lugha zingine za Kibantu na Kiafrika kwa ujumla. Maswali ya mitihani pia yafaa yashirikishe mbinu mbali mbali kama za mijadala na ulinganishi na sio tu ufafanuzi na uelezaji. Pia utungaji wa sheria au kanuni fulani kuwakilisha data fulani ni mbinu ambayo haishirikishwi sana katika mitihani yetu na ufunzaji wetu.

Utafiti wa shahada ya uzamili na uzamifu wafaa ulenge zaidi isimu ya/kwa Kiswahili. Hapo awali umekuwa tu ukilenga fasihi zaidi. Pia itakuwa muhali kabisa iwapo vyuo mbali mbali vitaanzisha kazi za utafiti wa maktabani na nyanjani katika kiwango cha digrii ya kwanza. Kazi kama hizi zitafaa zaidi kama zitalenga sana isimu ya Kiswahili. Isitoshe, zitawapa wanafunzi yale mazoea ya kufanya utafiti hasa wale wanaonua kuendelea na masomo ya uzamili na uzamifu. Kufikia sasa chuo cha Nairobi na Moi huhimiza wanafunzi wa digrii ya kwanza kujihusisha na kazi za utafiti katika viwango vya digrii ya kwanza.

Katika ngazi za juu, itafanikisha isimu ya/kwa Kiswahili zaidi iwapo chama cha Kiswahili nchini kitatilia mkazo somo la isimu na kufana kwake na kusambaza umuhimu wake. Jarida la kitaifa ambalo litashughulikia utafiti na uchunguzi wa mambo tofauti ya kiisimu pia lafaa lianzishwe.

Marejeleo

- Buliba, Aswani. 1998. *Utata katika istilahi za isimu ya Kiswahili*. Makala ambayo hayajachapishwa, yaliyowasilishwa katika Kongamano la Kiswahili, Kenyatta University, 23-25 Septemba 1998.
- Crispus, Sultani. 1976. Matatizo katika ufunzaji wa Kiswahili. *Lugha* (A Journal for Language Teachers in Kenya) 5-1.
- Kamusi ya Isimu na Lugha*. 1990. Dar es Salaam: TUKI.
- Kapinga, M.C. 1983. *Sarufi Maumbo ya Kiswahili Sanifu*. Dar es Salaam: TUKI.
- Kenyatta University Calendar 1988/89*. 1998-2000.

- King'ei, Kitula. 2000. *Research in African Languages*. Makala ambayo hayajachapishwa yaliyowasilishwa katika Kongamano la kwanza la lugha za Kiafrika, Sunset Hotel, Kisumu, 10-12 Mei 2000.
- Massamba, D., Y. Kihore & J. Hokororo. 1999. *Sarufi Miundo ya Kiswahili Sanifu*. Dar es Salaam: TUKI.
- Mbaabu, Ileri. 1992. *Sarufi ya Kiswahili*. Nairobi: Longman.
- Mbaabu, Ileri. 1996. *Language Policy in East Africa*. Nairobi: Educational Research & Publications.
- Mdee, J. S. 1986. *Kiswahili: Muundo na Matumizi yake*. Nairobi: International Publishers.
- Mgullu, Richard. 1999. *Mtaala wa Isimu Fonetiki, Fonolojia na Mofolojia ya Kiswahili*. Nairobi: Longhorn.
- Musau, Paul & Pamela Ngugi. 1997. Kiswahili Research in Kenyan Universities: Where are we now? *Afrikanistische Arbeitspapiere* 51 (*Swahili Forum* IV): 219-229.
- Nkwera, Felician. 1978. *Sarufi na Fasihi. Sekondari na Vyuho*. Dar es Salaam: Tanzania Publishing House.
- Onyango, Jackton. 1998. *Jinsi ya kuimarisha kozi za Kiswahili katika vyuo vikuu nchini Kenya*. Makala ambayo hayajachapishwa yaliyowasilishwa katika Kongamano ya Kiswahili iliyokuwako tarehe 23-25 Septemba, 1998, Kenyatta University.
- Wanyoike, N. E. 1978. Vikwazo katika mafunzo ya Kiswahili Kenya. *Lugha* 5-3

